
**PROACTIVE CRISIS MANAGEMENT AS A PROCESS FOR STRENGTHENING THE
NATIONAL AND COLLECTIVE SECURITY SYSTEM**

Ivica Arsovski

University „Goce Delcev“, Stip, Republic of Macedonia arsovski_i@yahoo.com

Zlatko Mirceski

Military Academy „General Mihailo Apostolski“ mirceskiz@yahoo.com

Abstract: Nowadays the conception of security policy of Western democracies deeply penetrated certain staff structures that the main purpose the treatment of risks, threats and dangers that come from different nature, which can develop into a serious state of crisis and her similar terms and how it may affect the violation of individual, public and national security. As proof factor is strategic concepts which publishes the international community or unions for collective security - UN, NATO, OSCE and EU. Their serious approach is demonstrated through specially organized bodies in them, such Planning Committee for Civil Emergency character-SCEPC and Euro-Atlantic Coordination Centre for Crisis Response EADRCC and others that the scientific basis carry out monitoring, measurement, analytics data audit lessons learned, risk assessment, data collection, comparative analysis and so on., by trying to anticipate these threats and identify existing risks and dangers, not only for man and the environment, but also on the overall safety. That this opens a new dimension of strengthening the security system, space in mind would take potential threats and risks, not only so far identifiable natural disasters, but also all others, human or inhuman nature. Therefore, today a key role in creating the right approach and fostering national and collective security played a proactive crisis management as a tool for a range of measures and activities that are directed towards avoiding crisis situation or preventing this condition occurs. Although relatively new scientific theoretical discipline, crisis management or rather proactive crisis management, today seriously established itself as a security concept that is yet to occupy a more important place in the agenda of national and international level. The need for serious approach, categorization and selection of specific threats and risks, their identification and opportunity for mitigation which excludes or reduces the risk of crisis, emergency, war or catastrophic situation is conditionality and pressure on the highest state authorities at all society will inevitably have to use crisis management as a tool at some point will strengthen or improve the general security situation.

Keywords: Threats, risks, management, prevention.

**ПРОАКТИВЕН КРИЗЕН МЕНАЏМЕНТ КАКО ПРОЦЕС ЗА ЗАЈАКНУВАЊЕ НА
СИСТЕМОТ ЗА НАЦИОНАЛНА И КОЛЕКТИВНА БЕЗБЕДНОСТ**

Ивица Арсовски

Универзитет "Гоце Делчев" Штип, Република Македонија arsovski_i@yahoo.com

Златко Мирчески

Воена Академија "Генерал Михаило Апостолски" mirceskiz@yahoo.com

Резиме: Во денешни услови на концепирање на безбедносната политика на западните демократски општества длабоко се навлезени одредени структури на персонал кои за главна цел ја имаат обработката на ризиците, заканите и опасностите кои потекнуваат од различна природа, а кои може да прераснат во сериозна состојба на криза и на неа слични термини кои и тоа како може да влијаат врз нарушување на индивидуалната, јавна и национална безбедност. Како фактор доказ се стратегиските концепти кои ги публикува меѓународната заедница или сојузите за колективна безбедност - ООН, НАТО, ОБСЕ и ЕУ. Нивниот сериозниот пристап се прикажува преку посебно организираните тела во нив, како Комитетот за планирање за вонредни состојби од невоен карактер-SCEPC и Евроатлански координативен центар за одговор на кризи EADRCC и други кои на научна основа вршат следења, мерења, аналитика на податоци, ревизија на научени лекции, проценка на ризик, собирање податоци, компаративна анализа и итн., преку кои се обидуваат да ги предвидат следните можни закани и ги идентификуваат постоечките ризици и опасности, не само по човекот и животната средина туку и по севкупната безбедност. Токму ова, отвора една поинаква димензија на зајакнување на безбедносниот систем, простор каде во предвид ќе се земаат потенцијалните

закани и ризици, не само од досега препознатливите природни непогоди, туку и сите останати, од човечка или нечовечка природа. Затоа, денес клучна улога во креирањето на правилниот пристап и зачувување на националната и колективна безбедноста, одигрува проактивниот кризен менаџмент како алатка која опфаќа низа мерки и активности кои се насочуваат кон избегнување на кризната состојба или спречување да таа состојба се случи. Иако е релативно нова научно-теориска дисциплина, кризниот менаџмент или поточно проактивниот кризен менаџмент, денес сериозно се етаблира како безбедносен концепт кој допрва ќе завзема се позначајно место во агендите на национално и меѓународно ниво. Потребата од сериозниот пристап, категоризација и селектирање на одделни закани и ризици, нивното идентификување и можност за нивно ублажување со што се исклучува или намалува можноста за појава на криза, вонредна, воена или катастрофална состојба, е условеност и притисок врз највисоките државни органи во секое општество, кои неминовно ќе треба да го искористат кризниот менаџмент како алатка што во одреден момент ќе ја зајакне или подобри општата безбедносна ситуација.

Клучни зборови: Закани, ризици, менаџмент, превенција.

1. ВОВЕД

Појавата на кризи и кризни ситуации е неминовна константа која провејува низ целокупниот човекот и општествен развиток. Тие се дел од човековото постоење од пред илјадници години и нивната еволутивност, разноликост, а во исто време уникатност се докажува и во денешно време. Тие се производ од ненавремено третирање, неидентификување, занемарување или превид на одредени закани, ризици, непредвидливи ситуации или опасности кои во понатамошниот развиток доведуваат до состојба на криза што пак директно или индиректно влијае врз безбедноста на човекот и неговото општествено живеење.

Денешните западно демократски општества придаваат особено внимание на функцијата на апликативното менаџирање во справувањето со кризни ситуации или кризен менаџмент како нужна потреба за спречување или намалување на последиците настанати од кризната ситуација. Кризниот менаџмент всушност претставува способност на државните структури на локално, регионално или државно ниво да реагираат брзо, ефикасно и ефективно се со цел намалување на заканите по безбедноста на луѓето и материјалните добра и зачувување на целокупната општествена безбедност.

Како поткатегорија на кризниот менаџмент на која се гледа со особен респект и ќе претставува гранка врз која ќе се базира и развива концепирањето на безбедносните стратегии на национално или колективно ниво е проактивниот или офанзивен кризен менаџмент кој опфаќа низа мерки и активности кои треба да се превземаат за избегнување на кризата, додека се уште непостојат конкретни индикатори истата да се појави или во латентна фаза на кризата преку предупредување и превентивно делување. Проактивниот кризен менаџмент е процес кој ќе претставува најдобрата солуција за државите кои се грижат за иднината на својата безбедност и воедно ќе помогне значително подготвени да ги дочекаат следните кризни настани.

2. ПРОАКТИВЕН МОДЕЛ НА КРИЗНИОТ МЕНАЏМЕНТ

Природата на појавување на кризата без оглед на тоа од кој вид на закани и ризици потекнува, на кризниот менаџмент како функција и процес му овозможува канализирање на сетот мерки и активности кои треба да се превземаат од страна на локалните и државните органи, приватните субјекти и останатите релевантни структури во системот за справување со кризи, за спречување на развивање или ескалација на кризата која многу лесно може да премине од кризна во катастрофална состојба. Токму поради овој факт, анализирањето на ранливост од одредена закана и неигнорирањето на првите знаци на предупредување дека одредена закана може да прерасне во криза, се клучни во правилното и навремено планирање на соодветен одговор на преднастанатата кризна ситуација. Предкризниот стадиум е всушност фаза која треба да се открие и простор каде проактивниот кризен менаџмент треба да одигра исклучително важна улога која може комплетно да го спречи понатамошниот развиток на кризната ситуација.¹⁶

Во принцип, проактивниот или офанзивен кризен менаџмент може да се подели по две основи и тоа:

- Антиципативен кризен менаџмент чија задача е да припрема противмерки со помош на специфични прогнози или сценарија во облик на алтернативни планови за да се заштеди време во случај на ненадејно настанување на кризна ситуација и,

¹⁶ Кекович З., Кешетович Ж., *Кризни менаџмент I – превенција кризе*, Факултет безбедности, Београд, 2006, стр.57- 98

- Превентивен кризен менаџмент што во основа претставува навремена идентификација на латентна веќе постоечка криза (нејзините "слаби сигнали") со помош на системот за превенција и рано предупредување, планира, реализира и ги контролира превентивните стратегии и мерки за избегнување односно спречување на латентна криза.¹⁷

Процесниот модел на кризниот менаџмент познава четири временско одвоени фази согласно американската Федерална агенција за управување на кризни ситуации (FEMA) и тоа: спречување или ублажување, припрема или планирање, одговор и обновување. Првите две фази по својата природа се сместуваат во категоријата на предкризни и се простор каде проактивниот менаџмент започнува да се развива. Ова особено може да се забележи во фазата на спречување или ублажување, каде инволвираните структури во системот за справување со кризни ситуации или состојби треба да одиграат главна улога и ја покажат својата сериозност во решавање на ваквите ситуации. Познавањето на материјата во системот за справување со кризни ситуации, веројатноста од појавување на одредена кризна состојба, аналитичката обработка на случени настани, креирање на слични по природа кризни сценарија, идентификација на ранливоста и слабоста на поставениот систем, се само еден дел од сетот на алатки кои треба да се разработат во оваа фаза, за да се минимизираат или комплетно одбегнат последиците во случај на настанување на кризна ситуација. До кој степен на развивање и практикување на проактивниот кризен менаџмент или пак фаворизирање на проактивните мерки и активности ќе овозможи секоја држава зависи од финансиските можности. Ова можеби е и клучниот сегмент во опстојувањето на проактивниот модел во кризниот менаџмент бидејќи финансиските конструкции во помалите и недоволно развиени држави главно се дизајнирани за справување со последиците од настанатата криза или катастрофа, наспроти фокусирање и пренасочување на финансиските средства во фаза каде постои можност преку превземените мерки, кризата да не се развие во толкав обем.

3. СИСТЕМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈА И РАНО ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ

Превенирањето и раното предупредување системски го завземаат клучното место во системот за кризен менаџмент во првата фаза од самата анатомија на кризата. Тоа значи дека во таа прва фаза на „индикација на кризата“¹⁸ како дел од предкризниот период треба да претставува збир на еден цел спектар на мерки и активности кои треба да ги преземаат агенциите, дирекциите и сите чинители на системот за кризен менаџмент, првенствено на национално ниво, со една единствена цел да извршат генерирање на заклучоци и одлуки кои ќе значат насочување на сите ресурси во општеството за можно или очекувано намалување на човечки и материјални загуби.

Превенцијата и раното предупредување се движат во две полиња на интерес. Едното се однесува на функционалноста и придобивките кои ги уживаат владините тела кои се дел од системот за кризен менаџмент. Второто поле се однесува директно на самите граѓани и останати материјални добра кои треба да бидат зачувани со преземените превенции и рани предупредувања. Официјалните превенирања и рани предупредувања ги издаваат владините агенции.¹⁹

Поради достигнатото ниво на интегрирана безбедност на национално ниво и се повеќе во делот на колективната безбедност се доаѓа до фаза каде секој правен субјект треба да даде свој инпут во дистрибуцијата на податоци, анализи и извештаи до централните агенции за кризен менаџмент со што ќе се збогати фондот на анализирани податоци, а со тоа и можноста за донесување на што попрецизни одлуки за превенција и рано предупредување.

¹⁷ Pauchant T.C. and I.I. Mitroff, *Transforming the Crisis-Prone Organizations: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*, Jossey Bass Publishers: San Francisco, CA, 1992, стр. 94-97

¹⁸ Марина Митревска, *Кризен менаџмент*, Филозовски Факултет, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Скопје, 2008.

¹⁹ National Science and Technology Council Committee on Environment and Natural Resources, *Effective Disaster Warning*, Report by the Working Group on Natural Disaster Information Systems, Executive office of the president of the United States, 2000.

Акцијата која требаат тие да ја постигнат е да се создаде браник помеѓу фазата на индикација и преминот кон „акутна состојба“.²⁰ Кога кризата веќе ја достигне оваа фаза останува да биде истата ограничена, а на одреден географски простор и за истата се извршат мерења кои ќе покажат дека преземените превенции и предупредување значително ги намалиле човечките и материјалните загуби. „Најголем акцент е ставен на намалување на ризиците од катастрофи: каде еден долар инвестиран во случај на катастрофи може да се намалат катастрофите поврзани со економските загуби до седум долари.“²¹

Во овој дел на интегрирање работи и Светската метеоролошка организација која организира меѓународна конференција и работилница под наслов „South-East European Multi-Hazard Early Warning Advisory System“ заради зајакнување на системот за рано предупредување од природни непогоди. Земја домаќин на конференцијата (07.02.2017) е Република Македонија. Заклучоци кои се донесени се дека покрај временските прогнозите кои се добиваат од националните хидро метеоролошки станици, потребно е да се создаде прекуграничен систем, каде при појава на метеоролошки девијации заедничкиот интегриран систем со напредни софтверски решенија ќе помогне во раното предупредување.

„Multi-hazard early warning system“ (MHEWS) или (EWS) се добро познати алатки кои во случај на поплави, суши, бури, пожари и други опасности допринесуваат за подготвеност за итни случаи.

Како најнапредно и развиено општество во доменот на раното предупредување, САД го применуваат системот за сигнализирање на итни случаи (EAS). Тој е националниот систем за рано предупредување кој му овозможува на претседателот да се обрати на нацијата со сигурност за време на големи национални катастрофи. Во тоа време сите радио и телевизиски станици се овластени од страна на Федералната комисија за комуникации (FCC) да има EAS опрема и да се издаваат национални сигнали. Предупредувањата се состојат од дигитален пакет на информации и вербално предупредување во должина од две минути. Се користат и напредни (GPS) технологии за пренос на сигнали, пораки, локатори и повратни информатори. Сегашното ниво на напредни технологии ги зголемуваат можностите за превенирање и рано предупредување до граѓаните кои се во опасност од ризик.

Успехот во практикување на ваквиот вид на превенирање не е секогаш задолжителен, секако дека постојат и значителен број на неуспешни операции, но со зголемување на правната регулатива што ќе овозможи непречено емитување на радио дифузни сигнали по целата територија на една држава, и тоа да се инкорпорира преку меѓународна правна рамка вклучувајќи повеќе држави поврзани регионално, тогаш успехот ќе стане обврзувачки.

Сите овие форми се во функција на подобрена превенција и рано предупредување.

4. МОДЕЛИРАЊЕ НА РЕСУРСИ И СИМУЛАЦИЈА НА КРИЗА

Заради создавање на погодна симулација на криза треба едновремено да се разгледаат моделите на човечки ресурси кои ни се дадени на располагање во системот за кризен менаџмент и како второ да се определи нивото на менаџмент. Заради стекнување на впечаток и донесување на заклучоци кои ќе бидат во интерес на предвидување на следни ризици и оценување на нивото на обученост преку спроведување на одредена симулација се изработуваат готови проекции на вежби.

Основа или природа на ваквите побарувања во денешни услови на безбедносно опкружување се релевантни во однос на справување со „Паралелни кризи“²². Различната природа на потеклото на кризите, како и изборот на методите за справување со истите нуди за право да државната управа размислува за употреба на поодделни сегменти од општеството заради успешно справување со поодделни кризи.

Формата која се истражува и презентира преставува моделирање на човечки ресурси кои ќе се употребат при вршење на симулација на кризи. Проекции кои се користат се НАТО земјите кои несомнено

²⁰ Марина Митревска, *Кризен менаџмент*, Филозовски Факултет, Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Скопје, 2008.

²¹ World meteorological organization, „Natural hazards and disaster risk reduction“, www.public.wmo.int, 27.02.2017.

²² Денес се употребува во политичките кругови на глобално ниво. Пример: шефот на германската дипломатија Frank Valter Steinmeier, на конференција во Варшава, одржана во јануари 2016 година го употреби поимот „Паралелни кризи“.

имаат споделено најголемо искуство во оваа област, или тие се оние кои буџетски биле подготвени ваквите модели на човечки ресурси да ги применат, а оттука и да ги осетат бенефициите од нив.

Во контекст на ова ќе издвоиме една мисла на генералот Двајт Ајзенхаур, која вели: „Што порано се отарасам од прашањата кои не се однесуваат на војската, толку порано ќе бидам задоволен. Понекогаш ми се чини дека за една седмица преживувам цела година од кои девет трошам на политички и економски работи. А колку ли проблеми тука најдов [...] нема вода, нема струја, нема храна, гориво, а лешеви секаде расфрлани низ градот.“²³ каде јасно ја извел комплексноста на прашањето околу употребата на војската, како само еден дел од кризниот менаџмент, а кое се однесува на цивилното опкружување. Ова укажува на историјата на проблемот околу тоа како правилно да се искористат капацитети и институции кои се влезени во правна рамки за употреба во услови на кризи предизвикани од природни непогоди, а кои институции во своите агенди имаат сосема различен процес на поставеност на сопствените ресурси. Затоа ако во денешни услови се прикаже состојба за можни терористички напади; ако хипотетички има нерешена економска, политичка и институционална криза, ако се утврди дека има бегалска криза и ако во таква кризна состојба се надополнат се почестите природни непогоди, тогаш се доаѓа до преголем и прекомплексен предизвик за успешно применлив кризен менаџмент.

При моделирање на човечките ресурси во институциите кои се вклучени во кризниот менаџмент постојат два основни принципи, и тоа:

- Преку давање на зони на одговорност, и
- Преку формирање на засебни човечки ресурси во тие институции кои ќе можат да се справат со настанати кризи блиски на својата природа на постоење.

Моделирањето на човечки ресурси има своја голема ретроспектива, почнувајќи од стар Египет и создавањето на гломазна структурираност заради изградба на пирамидите па преку индустриската епоха, се до денес. Меѓутоа таа има и своја перспектива особено во делот на кризниот менаџмент.

Процесот на моделирање има неколку последователни фази. Најпрво се поставува мисијата или задачата на тој модел. Потоа, се анализира реалниот систем и врз основа на оваа анализа се изработува модел. Понатаму, тој модел се истражува, вклучувајќи симулирање и експериментирање, и на крај се врши пренос на добиените резултати од моделот на реалниот систем.

Мисијата на нашиот модел е да врши превенција, заштита и спасување при природни непогоди. Услов е да се искористат постојните капацитети на човечки ресурси од постојните институциите во една држава заради формирање на нови модели. Ова се истакнува заради искористеност на достигната обученост, стекнати искуства и поседување на предквалификации кои ќе се употребат во формирањето на новиот модел на човечки ресурси заради превенција, заштита и спасување од природни непогоди. Задачи кои произлегуваат се следни: транспорт на население во услови на евакуација; згрижување во и надвор од зоните за евакуација; санација на настанати штети на инфраструктурни објекти во зоните зафатени од природните непогоди; пребарување на реонот погоден од природни непогоди; давање на медицинска поддршка и евакуација на повредени; извршување инженериски уредувања на дел од инфраструктурата заради доведување во услови за користење; вршење обезбедување на зони и правци; вршење деконтаминација од контаминиран отпад; вршење едукација на населението; и соработка со други организации во глобални рамки сметајќи дека ги препознава светските регулативи за помош. Од задачите кои произлегуваат ќе се одреди структурата на групите во неа и потребните материјални средства. Моделот е остварлив сметајќи на тоа дека во армиските структури на секоја држава се препознава критична маса на човечки ресурси кои влегуваат во овој модел. Ценејќи го ова, тогаш и самата симулација е реално остварлива.

5. ЗАКЛУЧОК

Иако проактивниот кризен менаџмент како област сеуште има многу непознати, а неговата комплексност допрва ќе се разградува, сепак претставува исклучително важна алка во концепирање на националните безбедносни стратегии и треба да се наоѓа во ударната содржинска агенда на секоја држава, без разлика на територијалната големина, финансиските можности и степенот на општествена евалуираност. Тоа е дисциплина која мора да се разбере како неминовна, а во некои случаеви и најнеопходна потреба што ќе донесе препознатливи успеси, во најмала рака ќе допринесе за запознавање на околината и опасностите

²³ Dwight D. Eisenhower, „Крстоносни походи во Европа“ - (Crusade in Europe).

Twelfth International Scientific Conference
KNOWLEDGE WITHOUT BORDERS
31.3-2.4.2017, Vrnjacka Banja, Serbia

кои демнат, а остануваат незабележителни заради човековата реактивна пракса. Неминовно е сфаќањето на државните институции и сите инволвирани страни во системот за справување со кризни ситуации да го насочат кон проактивниот кризен менаџмент како долгорочна инвестиција што ќе ги донесе резултатите тогаш кога ќе е најпотребно, а не трошок кој само го ослабнува буџетот и не наоѓа моментална апликативност. Проактивниот кризен менаџмент како процес допрва ќе се развива, и ќе биде исклучително важен за зајакнување на националната и колективна безбедност не само поради тоа што превентивата и раното предупредување во одредени кризни ситуации ќе спасат човечки животи и материјални добра, тука како модел може да се користи и во одредени општествено-политички и економски категории кои можеби не се третирани сериозно од извршната власт, државните институции, установите, приватните субјекти и итн, а може многу бргу на прераснат во кризни ситуации што ќе излезат вон контрола и ќе ја загрозат севкупната општествена безбедност. Огромен е простор на делување на проактивниот кризен менаџмент, од нас зависи колку ќе му придаваме значај.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Dwight D. Eisenhower, „Крстоносни походи во Европа“ - (*Crusade in Europe*)
- [2] Кекович З., Кешетович Ж., *Кризни менаџмент I – превенција кризе*, Факултет безбедности, Београд, 2006
- [3] Марина Митревска, *Кризен менаџмент*, Филозовски Факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2008
- [4] ¹ Pauchant T.C. and I.I. Mitroff, *Transforming the Crisis-Prone Organizations: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*, Jossey Bass Publishers: San Francisco, CA, 1992
- [5] National Science and Technology Council Committee on Environment and Natural Resources, *Effective Disaster Warning*, Report by the Working Group on Natural Disaster Information Systems, Executive office of the president of the United States, 2000
- [6] World meteorological organization, „Natural hazards and disaster risk reduction”, www.public.wmo.int